

ბეჟან ხორავა

“ყოულ მურიე და მისი „სამეგრელო“

XIX საუკუნეში ევროპაში განსაკუთრებით გაიზარდა ინტერესი საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის მიმართ. რუსეთის ხელისუფლება და საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემია ხელს უწყობდნენ რუს და უცხოელ მკვლევრებს კავკასიის ისტორიული, არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ლინგვისტური, გეოგრაფიული, მინერალოგიური, ბოტანიკური და სხვა თვალსაზრისით შესწავლაში. ამ მიზნით მრავალი ექსპედიცია მოეწყო მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლების – ჰერმან აბიხის, ედუარდ აიხვალდის, ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს, ალექსანდრ ნორდმანის, იულიუს კლაპროტის, კარლ კოხის, მარი ბროსეს და სხვათა მიერ (შამილაძე, 2001; ევროპელი, 2019).

მეცნიერების გარდა, საქართველო და კავკასია მრავალ მოგზაურს იზიდავდა. მხარის საინტერესო აღწერილობები დატოვეს სხვადასხვა მიზნით საქართველოში მყოფმა ჟაკ ფრანსუა გამბამ, ალექსანდრე დიუმა, კარლა სერენამ, ბარონმა დე ბაიმ, ემილ ლევიემ და სხვ. იმ უცხოელთა შორის, რომლებმაც XIX საუკუნეში მოინახულეს საქართველო, შეისწავლეს მისი წარსული და თავიანთი ნაშრომებით საქართველო და ქართველი ხალხი ევროპას გააცნეს, მნიშვნელოვანი წვლილი საფრანგეთის აკადემიის ოფიცერს, ფილოლოგსა და ჟურნალისტს ჟიულ მურიეს მიუძღვის. მან თითქმის სამი ათეული წელი იცხოვრა საქართველოში, ზუგდიდსა და თბილისში, და მეტად საინტერესო ნაშრომები დატოვა ფრანგულ ენაზე ჩვენი ქვეყნის ისტორიისა და კულტურის შესახებ.

ჟიულ მურიეს შესახებ ცნობები მეტად მწირია. საქართველოში ის თავდაპირველად ჩამოსულა როგორც სამეგრელოს ყოფილი მთავრის დავით დადიანის (1846-1853) შვილების აღმზრდელი („დროება“ 1882 ა). XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან

ის კავკასიის მეფისნაცვლის, დიდი მთავრის მიხეილ რომანოვის (1862-1881) შვილების ფრანგული ენის მასწავლებელი ყოფილა („დროება“ 1882 ა). 80-იანი წლებიდან თბილისში, საფრანგეთის საკონსულოში, ვიცე-კონსულის მოვალეობას ასრულებდა (Словарь, 1890: 53).

საქართველოში ყიულ მურიეს მოღვაწეობის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვანვდიან გაზეთები: „დროება“, „ივერია“, „შრომა“, „მწყემსი“, „თეატრი“ და სხვ. გაზეთ „დროების“ 1880 წლის 28 მარტის ქრონიკაში აღნიშნულია, რომ ყიულ მურიეს თავდაპირველად განზრახული ჰქონია მთელი კავკასია აღენერა „სტატისტიკური, ეთნოგრაფიული და ისტორიული“ თვალსაზრისით. გაზეთის რედაქცია იმედს გამოთქვამდა, რომ ეს საქმე წარმატებით დამთავრდებოდა და „ევროპა გაიცნობდა ჩვენს ქვეყანას“, რადგან მურიეს „მცოდნე კაცები ეხმარებიანო“ („დროება“ 1880). როგორც ჩანს, ყიულ მურიეს ეს დავალება საფრანგეთის სახალხო განათლების სამინისტროსაგან ჰქონია მიღებული. „ჩვენს ქვეყანაში მოგზაურობს ფრანცუზი ბ. მურიე, – წერდა გაზეთი „დროება“, – რომელსაც საფრანგეთის სახალხო განათლების სამინისტროსაგან მინდობილი აქვს ჩვენის ძველის ნაშთების გამოკვლევა და აღწერა“ („დროება“ 1884 ბ). შემდეგ ყიულ მურიემ თავისი გეგმა ნაწილობრივ შეცვალა და განსაკუთრებული ყურადღება საქართველოს დაუთმო.

საქართველოში ყიულ მურიეს საზოგადოებრივი და ლიტერატურული მოღვაწეობა, როგორც კავკასიის და განსაკუთრებით საქართველოს ისტორიის, ლიტერატურის, ეთნოგრაფიის, არქეოლოგიისა და კულტურის შესწავლის თვალსაზრისით, ძალიან ნაყოფიერი იყო. მისი მოღვაწეობის პირველი შედეგები მალევე გამოჩნდა. რადგან ის სამეგრელოში დიდხანს ცხოვრობდა, ამ მხარეს საქართველოს სხვა მხარეებზე უკეთესად იცნობდა, რაც მის პუბლიკაციებშიც აისახა. საქართველოსა და ქართულ კულტურაზე მისი ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია იყო ალექსანდრე ცაგარელის მიერ შეკრებილი და გამოცემული მეგრული ზღაპრების ფრანგულ ენაზე თარგმნა. 1882 წლის

მაისში ქუთაისის გაზეთი „შრომა“ იუნყებოდა: „ჩვენ მივიღეთ პროფესორის ცაგარელისაგან გამოცემულის მეგრულის ზღაპრების თარგმანი ფრანცუზულს ენაზედ, რომელიც თავად მინგრელსკის შვილების მასწავლებელს ჟ. მურიეს დაუბეჭდინებია პარიჟში. წინეთ ეს ზღაპრები რუსულად იყო დაბეჭდილი თვითონ შემკრებისაგან და ეხლა ეს ფრანცუზული თარგმანიც იმის რჩევით არის უთუოდ გამოცემული“. გაზეთის რედაქცია დადებითად აფასებდა მეგრული ზღაპრების ფრანგული თარგმანის გამოცემას: „კარგი იქნება, რომ ეს ფაქტი მიუბაძველად არ დარჩებოდეს და ვინც ჩვენგანი ქართულს ენას, ლიტერატურას, ისტორიას და ეტნოგრაფიას მეცნიერულად იკვლევს, თავისი ნაწარმოები ყოველთვის რომელსამე ევროპიულს ენაზედ გამოსცეს პირდაპირ, ან გადათარგმნოს მაინც, რომ ამ წიგნების გამოცემით თუმცა ერთბაშად არ შეიცვლება ჩვენი მდგომარეობა, ცოტა ოდნავ მაინც გადასხვაფერდება ის აზრი, რომელიც ზოგიერთების წყალობით, და მეტადრე ჩვენის მიზეზითაც, შეუდგენიათ ჩვენზედ ევროპიელებს“ („შრომა“ 1882 ა). ცნობა ფრანგულ ენაზე მეგრული ზღაპრების გამოცემის შესახებ გაზეთმა „დროებამაც“ გამოაქვეყნა: „ჩვენ მივიღეთ ამ დღეებში პარიჟში გამოცემული წიგნი, სახელად „Contes Mingreliens“ („მეგრული ზღაპრები“), რომელიც თავ. მინგრელსკის შვილების აღმზრდელს ფრანცუზს ბ. მურიეს გადაუთარგმნია ბ. ალ. ცაგარელის წიგნიდამ და ცალკე წიგნად დაუბეჭდინებია. სულ ექვსი ზღაპარია გადათარგმნილი“ („დროება“ 1882 ა).

ალექსანდრე ცაგარელს 12 მეგრული ზღაპარი ჰქონდა წიგნში შეტანილი (Цагарели, 1880. 1-60). ჟიულ მურიემ მათგან მხოლოდ ექვსი თარგმნა და გამოაქვეყნა. მურიეს განსაკუთრებული ინტერესის სფეროს ფოლკლორი წარმოადგენდა. 1887 წელს მან პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოსცა „კავკასიური ზღაპრები და ლეგენდები“. ამის თაობაზე გაზეთი „ივერია“ წერდა: „ჩვენ ვნახეთ პარიჟში დაბეჭდილი წიგნაკი, ფრანგულ ენაზედ დანერილი ბ-ნ მურიეს მიერ. წიგნსა ჰქვია „ზღაპრები და ლეგენდები კავკასიელთა“. წიგნი ჩინებულად არის დაბეჭდი-

ლი ... ქართული ზღაპრები ამოღებულია საბა-სულხან ორბელიანისაგან, ხოლო მეგრულები – ბ-ნ ცაგარლის თხზულებიდან. აგრეთვე მოყვანილია რამდენიმე სომხური ზღაპარიცა“ („ივერია“ 1888 ბ). საერთოდ, კავკასიასთან მიმართებაში, მურიეს მრავალმხრივი ინტერესი ჰქონდა. იგი ცდილობდა მოეცვა კავკასიის ხალხთა ყოფა-ცხოვრების ყველა სფერო: კავკასიური ფოლკლორი, კულტურა, ხელოვნება, იარაღი, რომლებსაც სათანადო ნარკვევები მიუძღვნა (ბრეგაძე, 2013: 16-17).

„მეგრული ზღაპრების“ გამოცემიდან სულ მალე, ჟიულ მურიემ ოდესაში გამოსცა თავისი ნაშრომის „სამეგრელო“, ერთი ნაწილი. ამის შესახებ, 1883 წლის გაზაფხულზე, გაზეთი „დროება“ იუწყებოდა: „ამ დღეებში ვნახეთ ჩვენ ბ-ნი მურიეს წიგნი „La Mingrelie“ („სამეგრელო“). წიგნი მოიცავს მურიეს შრომის პირველ ორ თავს და მოგვითხრობს სამეგრელოს ისტორიას მეგრელთა მამამთავრის ეგროსიდან ვიდრე 1867 წლამდე, ოდეს სამეგრელო რუსეთს შეუერთდა. წიგნი სუფთად და შნოიანადაა გამოცემული. მოხდენილი სურათები ამშვენებს მას; სურათებში არის მშვენიერი სურათი თამარ მეფის, რუსთაველისა, უკანასკნელი დედოფლის ეკატერინესი, სამეგრელოს მთავართა, პრინც და პრინცესა მიურატისა, ქუთაისის ერთი ნაწილისა, ნაქალაქევის ნანგრევები და სხვა...“. შემდეგ პუბლიკაციის ავტორი აგრძელებს: „ბ. მურიე დიდს მადლობას სწირავს წინასიტყვაობაში ი. მეუნარგიას, რომელსაც ამ წიგნის შედგენაში დახმარება გაუწევია მისთვის; ბევრ ფურცელს თავისი თხზულებისას მას მიანერს ბ. მურიე. მეორე წიგნი ბ. მურიესი, რომელიც ჯერ არ გამოსულა, შეიცავს სამეგრელოს გეოგრაფიას“ („დროება“ 1883 ა).

იმავე წლის სექტემბერში, გაზეთი „დროება“ ჟიულ მურიეს შესახებ კვლავ წერდა. პუბლიკაციაში ნათქვამია: „დროებაში“ არა ერთ გზის დაბეჭდილა, რომ ბ. მურიეს, ფრანცუზს, განუზრახავს კავკასიის აღწერის გამოცემა ფრანცუზულს ენაზე. შარშან ამ კაცმა გამოსცა პარიჟში არაკები, ჩინებულად ნათარგმნი, წრეულს დაიწყო ოდესაში თითონ სამეგრელოს აღწერის ბეჭდვა

და ნახევარი კიდევაც გამოსცა ... მურიეს ჯერ არც კი გაუთავებია ამ უკანასკნელი წიგნის გამოცემა და ჩვენ მოგვივიდა მესამე მისი თხზულება „ხელოვნება კავკასიაში“, რომელშიც ის ასწერს კავკასიის შესანიშნავ არხეოლოგიურ ნაშთებს, შენობებს, ჭურჭლებს, მხატვრობას და სხვ. ... ის არის გამშენიერებული მრავალის მხატვრობათა და შეადგენს თხზულების პირველს ნაწილს. ორი სხვა ნაწილი უნდა გამოვიდეს მომავალს წელში“ („დროება“1883 ბ).

უკვე 1883 წლის დეკემბრის ბოლოს გაზეთი „დროება“ იუწყებოდა: „ჩვენ ვნახეთ რამოდენიმე რვეული იმ ფრანგული წიგნისა, რომელიც ბ. მურიემ შეადგინა და ოთხ რვეულად გამოსცა და, რომელსაც სახელად ქვიან „სამეგრელო“. ამ წიგნში დანვრილებით არის ეს ჩვენი მხარე აღწერილი და არც ერთი შესანიშნავი საგანი უყურადღებოთ არ არის დატოვებული. სამეგრელოს ისტორია, ეტნოგრაფია, მიწის მუშაობა, სხვადასხვა ხელსაქმე, სამეგრელოს სარწმუნოებანი და ჩვეულებანი, ზღაპრები და გადმოცემანი, – ერთი სიტყვით ყველაფერი დანვრილებით არის წიგნში ნაამბობი და შესაფერისი სურათებით განმარტებული“ („დროება“1883 გ). ცალკე რვეულებად გამოცემული „სამეგრელო“, ჟიულ მურიემ 1884 წელს უკვე ერთ წიგნად ოდესაში გამოსცა. ამის თაობაზე კვლავ გაზეთი „დროება“ გვამცნობს: „ბ.ბ. ყ. მურიეს და ი. მეუნარგიას შედგენილი წიგნი „La Mingrelie“ „აღწერა სამეგრელოსი“. წიგნი შეიცავს 435 გვერდს და განიყოფება 15 თავად..... წიგნი სავსეა სხვადასხვა ადგილებისა და ისტორიული ნაშთების სურათებით; ბოლოს დართულია სამეგრელოს რუკა“ („დროება“1884 ა).

ჟიულ მურიე საქართველოსა და კავკასიის შესახებ გამოცემული მრავალი წიგნის ავტორია, რომელთაგან ზოგი თარგმანია, ზოგიც მისი ორიგინალური თხზულება. გარდა იმისა, რომ ჟიულ მურიემ ფრანგულ ენაზე გამოსცა „მეგრული ზღაპრები“ და „სამეგრელო“, მან ფრანგულ ენაზე თარგმნა და გამოსცა სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკები (1885); ფრანგულ ენაზე პროზაულად თარგმნა ილია ჭავჭავაძის „განდეგილი“; ფრანგულ-

ლად თარგმნა და გადაამუშავა თათარხან დადემქელიანის „შუა საუკუნეების ქართული ლაშქარი“ (თბილისი, 1886), ასევე სულხან ბარათაშვილის „საქართველოს ისტორია“, – „საქართველოს ისტორია პრინც სულხან ბარათოვის მიხედვით“ (პარიზი, 1886). აღსანიშნავია მისი ორიგინალური ნაშრომები: „სამრეწველო ხელოვნებანი კავკასიაში“ (თბილისი, 1880), „ხელოვნება კავკასიაში“ (ოდეसा, 1885), „ეჩმიადინის ბიბლიოთეკა და სომხური ხელნაწერები“ (თბილისი, 1886), „ვლადიკავკაზიდან თბილისამდე. საქართველოს სამხედრო გზა“ (თბილისი, 1886), „თბილისის მუზეუმი“ (თბილისი, 1886), „ბათომი და ქოროხის აუზი“ (პარიზი, 1887); „კავკასიის არქეოლოგია“ (პარიზი, 1887), „რელიგიური ხელოვნება კავკასიაში“ (პარიზი, 1887), „კავკასიური ზღაპრები და ლეგენდები“ (პარიზი, 1887), „კავკასიის მეგზური“ (პარიზი, 1894) და სხვ. ამდენად, იგი ემსახურებოდა ქართული კულტურისა და ხელოვნების პოპულარიზაციას საფრანგეთში და ზოგადად ევროპაში.

1887-1888 წლებში ჟიულ მურიე თბილისში გამოსცემდა პირველ ფრანგულ ჟურნალს „Revue commerciale et industrielle du Caucase“ („კავკასიის სავაჭრო და სამრეწველო მიმოხილვა“). ეს იყო ორენოვანი, ფრანგულ-რუსული, ჟურნალი, რომელიც თვეში ორჯერ გამოდიოდა და ერთ წელიწადს იარსება, 1887 წლის პირველი ოქტომბრიდან 1888 წლის 1 ოქტომბრამდე. მოგვიანებით, 1889-1902 წლებში იგი გამოსცემდა მდიდრულად ილუსტრირებულ ფრანგულ ჟურნალს „Le Caucase Illustré“ („დასურათებული კავკასია“), რომელიც ყოველთვიური გამოცემა იყო. მისი მეშვეობით ფრანგულენოვანი მკითხველი ეცნობოდა კავკასიას, მის ხალხებს, მათ ყოფა-ცხოვრებას, ისტორიას, ხელოვნებას. ამ ჟურნალში, რომელიც მდიდრულადაა დასურათებული, დიდძალი მასალაა თავმოყრილი საქართველოს ისტორიული წარსულის, ეთნოგრაფიის, კულტურის შესახებ.

ჟიულ მურიე ბევრს მოგზაურობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, გულდასმით სწავლობდა ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლებს, ქართულ ხელოვნებას. ამ მიზნით მან შემოიარა საქართველოს ეკლესიები და მონასტრები. როდესაც ის წიგნისთვის „სამეგრელო“ მასალებს აგროვებდა, 1882 წლის მაისში ხობის მონასტერში ჩასულა, სადაც დაინტერესებულა ხუროთმოძღვრული ძეგლით, ჯვარ-ხატების წარწერებით, რომელთა ფოტოებიც გადაუღია. გაზეთ „შრომის“ რედაქციისადმი წერილში მურიე წერდა: „რამდენიმე თვე იქნება, რაც მე დავდივარ ეკლესიებისა და ძველის მონასტრების სანახავად. ეს მოგზაურობა ჩემთვის საჭიროა ჩემგან თხზულების შესასრულებლად“ („შრომა“ 1882 ა). ხობის მონასტრის წარწერების რამდენიმე პირი მისთვის მღვდელმონაზონ კალისტრატეს (ჩიჩუა) მიუწოდებია. იგი განსაკუთრებით ემადლიერებოდა ასევე ხობის მონასტრის წინამძღვარს მამა ბენიამინს (ჭყონია) მის მიმართ გამოჩენილი გულისხმიერებისა და თანადგომისათვის („შრომა“ 1882 ა).

სამეგრელოს გარდა ჟიულ მურიე საქართველოს სხვა კუთხეებშიც მოგზაურობდა და მატერიალური კულტურის ნაშთებს ეძიებდა. 1884 წელს გაზეთი „დროება“ იუწყებოდა: „ფრანცუზი მურიე უკვე ჩვენს საქართველოში მოგზაურობს. ამას წინად ის ყოფილა გორის მაზრაში და სოფელ რუისში დაუთვალიერებია ეკლესია. მურიეს თან ჰყავს ფოტოგრაფი, რომელიც შესანიშნავი ეკლესიის და ბუნების სურათებს ხატავს თურმე მისთვის“ („დროება“ 1882 ბ). გარდა მატერიალური კულტურის ძეგლების შესწავლისა, ჟ. მურიე ნივთიერ და ეთნოგრაფიულ მასალებსაც აგროვებდა. ამის შესახებ გაზეთი „ივერია“ იუწყებოდა: მურიე „შეუდგა ჩვენის ქვეყნის სხვადასხვა გვარ ეთნოგრაფიულ თუ არხეოლოგიურ ცნობების შეკრებას. ბ-მა მურიემ კიდევც გამოსცა რამოდენიმე საინტერესო წიგნაკები ჩვენის ქვეყნის შესახებ და კიდევც გულს მოდგინედ იღწვის ამ სარბიელზე“ („ივერია“ 1886 ა).

ქართული კულტურის ძეგლების მიმართ მისი გულ-შემატკივრობა თვალსაჩინოდ ჩანს ბეთანიის ტაძრისადმი დამოკიდებულებიდან. ყიულ მურიეს მოუნახულებია ბეთანიის ტაძარი, რომლის კედელზე შემორჩენილი იყო გიორგი III-ის, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგის ფრესკები. იგი შეძრწუნებულა ხელოვნების ამ დიდებული ძეგლის სავალალო მდგომარეობით და გაზეთ „დროების“ რედაქციისათვის წერილით მიუმართავს. „ეს არის ეხლახან დავბრუნდი ბეთანიიდან და დავბრუნდი გულჩათუთქული. – ნათქვამია წერილში, – ის კედელი, სადაც მოჭრილია შესანიშნავი ფრესკი სრულის სურათებით თამარისა, დავითისა და ლაშასი (ერთად ერთნი უტყუარნი, რომელნიც კი თქვენ მოგეპოვებათ) და რომელთა ფოტოგრაფიით გადაღება ბ. ერმაკოვის შემწეობით, ჩვენდა საბედნიეროდ, მე მოვასწარი – ეს კედელი გარღვეულა და ჩამონგრევას ლამობს. ყველა სურათებზედ სხვადასხვა ვანდალებს დაუფლავნიათ ნახშირით ან დანით ამოუჭრიათ თავიანთი სახელი, გვარი და სახსოვარი დღე მათის მობრძანებისა. აქ არც კარია, არც ფანჯარა. უხვ მცენარეობას ყველაფერი დაუფარავს. საქონელი ყველგან თავისუფლად დაიარება. პირველსავე ქარიშხალზედ ჩამოცვივიან ის აგურები, რომელთაც გუმბათი ოდნავ-ლა უმაგრიათ და საუკუნოდ ამოიშლება კვალი საქართველოს ხელოვნების ამა მშვენიერი ნიმუშისა! დროს ნულარ დაჰკარგავთ. გვედრებით ისტორიის სახელით; სახელით იმ თამარ დედოფლისა, რომელიც არის ერთი თქვენი დიდებათაგანი და რომლის გახსენება კმაროდა, რომ ზიჩის თავისი კალამი არ დაეშურა რუსთაველის ილუსტრირებული გამოცემისათვის; სახელით იმ წარსულისა, რომლის მჭევრმეტყველ მონმედაც, გარდა დანგრეულ ციხე-სიმაგრეებისა, არიან ეკლესიანი და მონასტრები კავკასიისა, საქართველოს მეფეთა განსასვენებელი, რომელნიც აქა-იქ ჟამთა ცვლილებას დანგრევისაგან დაუფარავს; სახელით იმ პატივისცემისა, რომელსაც უნდა გრძნობდეთ სარწმუნოებისათვის აღგებულ ყოველ ქმნულებისადმი, – სულ ერთია რა რელიგიისა და ეროვნებისაც არ უნდა იყოს იგი. დასასრულ, ხელოვნების

სახელით – გევედრებით, – უშველეთ ბეთანიას! იქნება ერთი ას თუმანზე მეტი არ დასჭირდეს აუცილებლად საჭირო გასაკეთებლებისათვის. მაშ „დროებამ“ იკისროს ეს სახელოვანი საქმე და გამოაცხადოს ხელის მონერა თავის ფურცლებზედ! მიჰმართეთ ყველას და მე დარწმუნებული ვარ არავინ არ გადრკება და ყველა მოგანოდებთ თავის წვლილს. ვიდრე თბილისში ალაგებდეთ „დიდების ტაძარს“, უბრალო ფიცრის ჭერი მაინც დახურეთ თქვენს უდიდებულესს და გამოჩენილს დედოფალს“ („დროება“ 1884 ბ).

მართლაც საოცარი იყო ის გულისტკივილი, ქართველების გულარხეინობის ფონზე, რაც ბეთანიის ტაძრის სავალალო მდგომარეობამ უცხოელს განაცდევინა. ამაში ჩანდა სწორედ მისი დამოკიდებულება ქართული ხელოვნების ამ ბრწყინვალე ძეგლის მიმართ, რომლის მნიშვნელობაც ყოველ მურიემ კარგად იცოდა. „დროების“ რედაქციამ ყოველ მურიეს წერილს ასეთი კომენტარი წარუმიძღვარა: „ჩვენ, გულ-გრილ ქართველობას, გაბეჩავებულს საზოგადოებასა და მამულის-შვილებს სულით ძლიერი და მხნე ფრანცუზი მოგვიწოდებს, მივეშველოთ ბეთანიას და განვაახლოთ, რაც განსაახლებელია, თუ არ გინდათ, რომ სამუდამოდ გაჰქრეს კვალი ამ საუკეთესო სადიდებელის ნაშთისაო ... ღმერთო ჩემო! რა ძლიერი ცეცხლი აღუთია ბეთანიის მომავალ განადგურების სურათს უცხო ტომის, მაგრამ განათლებით გაკეთილშობილებულის და გააზიზებულის კაცის გულში, რა შეცოდებისა და შენანების გრძნობა ჰსჩქეფს იმის პატარა წერილში ბეთანიის ასეთის მდგომარეობის გამო, რა იდუმალის საყვედურით და დაფარულის სამართლიანი გულისწყრომით მოგვმართავს ქართველობას კეთილშობილი მურიე, – ხელის მონერა გავმართოთ, რომ ვიდრე აქ, თბილისში „დიდების ტაძარს“ ალაგებდნენ, უბრალო ფიცრის ჭერი მაინც დავხუროთ უდიდებულესს და გამოჩენილს დედოფალს... ჩვენ ჩვენის გაზეთით მზადა ვართ ყოველივე შრომა ვიტვირთოთ, მივიღოთ ხელის მონერა და ყოველივე შემონირულება გადავცეთ ტაძრის განახლებისათვის დაწესებულ კომიტეტს“ („დროება“ 1884 ბ).

ჟიულ მურიე ჩართული იყო „ვეფხისტყაოსნის“ გიორგი ქართველიშვილისეული გამოცემის დასასურათებისა და გამოცემის საქმეში. ამის თაობაზე გაზეთი „დროება“ 1884 წელს წერდა: „კიდევ ერთი სალიტერატურო ამბავი: ბ-ნ მურიეს უკისრნია დაბეჭდვა გრაფი ბობრინსკისაგან გადაღებულის „ვეფხვის-ტყაოსნისა“ ფრანცუზულს ენაზედ. ... ამბობენ, რომ „ვეფხვის-ტყაოსნის“ დამბეჭდველს კომისიას ჰქონია სხდომა განვითარებულ და საქმის მცოდნე პირთა (მურიე, ბარონ სუტნერი და სხვ.) თანა-დასწრებით და გადაუწყვეტია, რომ სურათები, რომელნიც მხატვარმა ზიჩიმ უნდა დახატოს, დაბეჭდილ-იქმნან უსათუოდ უფერადებოდ. არსად ევროპაში არც ერთი საუკეთესო გამოცემა ფერადი სურათებით არ იბეჭდებაო, უთქვამთ იმათ“ („დროება“ 1884 გ). გრაფ ა. ბობრინსკის (ა. ბორენი) მიერ შესრულებული „ვეფხისტყაოსნის“ მოკლე პროზაული თარგმანი 1885 წელს მართლაც დაიბეჭდა თბილისში. სამეცნიერო ლიტერატურაში ის სუსტ და უფერულ თარგმანად არის მიჩნეული (მოსია 2018: 691-692). ჟიულ მურიე არტურ და ბერტა ზუტნერებთან ერთად ეხმარებოდა იონა მეუნარგიას „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულად თარგმნაში (ზუტნერი 1999: 76-77; ბრეგაძე, 2013: 31). ეს თარგმანი გამოიყენა უნგრელმა მხატვარმა მახაი ზიჩიმ „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრირებისას, კონსტანტინე ბალმონტმა რუსთაველის პოემის რუსულად თარგმნისას (ბრეგაძე, 2013: 31; მოსია 2018: 708).

როდესაც იონა მეუნარგიას მიერ შესრულებულ „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანს გაეცნო, ჟიულ მურიეს ამ საკითხზე ნარკვევი დაუწერია, რომლის ერთი თავი „დროებაში“ 1884 წელს თავის ფურცლებზე მოათავსა. მოგვიანებით, ეს ნარკვევი თბილისში ფრანგულ ენაზე ბროშურის სახით დაიბეჭდა: „შოთა რუსთაველი, ქართველი პოეტი XII საუკუნისა, მისი ცხოვრება და მისი ნაშრომი“ (Mourier 1886). ამ ნარკვევმა ქართველი საზოგადოება გაანაწყენა. გაზეთი „ივერია“ მაშინ წერდა: „ბ-ნ მურიემ გამოსცა ფრანგულს ენაზედ მოკლე გარჩევა ი. მეუნარგიასაგან ფრანგულს ენაზედ გადათარგმნილის „ვეფხვის-ტყაოსნისა“. ამ

წიგნს სახელად „შოთა რუსთაველი“ ეწოდება და გარჩეულია „ვეფხვის-ტყაოსანი“, რომელიც მეტად მდარე თხზულებად მიუღია ავტორს („ივერია“ 1886 ბ). ამ საკითხს ჟურნალი „თეატრიც“ გამოეხმაურა. კორესპონდენციის ავტორი აღნიშნავს, რომ მურიეს გამოუცია 16 გვერდიანი ბროშურა „შოთა რუსთაველი“, სადაც უარყოფითად აფასებს შოთა რუსთაველსა და მის პოემას. ის წერს: „ბ. მურიეს ვიცნობდით იმისთანა ლიტერატორად, რომელსაც კალამი ლამაზად უჭრიდა. სხვა-და-სხვა მუზეუმების ასაწერად და სხვათა წერილების მისათვისებლად, გადასამუშავებლად. ეს უკანასკნელი ცოდვა კიდევ დიდი ცოდვა არ არის ბ. მურიეს თვალში, მაგრამ როდესაც კაცს კრიტიკისა იმდენი ესმის, რამდენიც მე და შენ მკითხველო, სხვა უცხო ენისა და მაინც კიდევ ერთ უდიდეს თხზულების გაკრიტიკებას ჰკისრულობს თექვსმეტ გვერდზედ ორიოდ კალმის გასმით, მაშინ მოდი და ნუ იტყვი: „ღმერთო გვიხსენ ამისთანა კრიტიკოსებისაგან“ („თეატრი“, 1886: 343-347). მოგვიანებით, გაზეთი „ივერია“ კიდევ ერთხელ შეეხო ამ საკითხს: „პანია და უსახელო მურიე ეპოტინება და ემუქრება დიდებულს და სახელოვანს შოთას, საბრალო მცვრეველი საქართველოს ლიტერატურის წალკოტში ეკამათება პოეზიის გოლიათს“ („ივერია“ 1886 გ).

შოთა რუსთაველისა და „ვეფხისტყაოსნის“ მიმართ მურიეს მიერ გამოთქმულ უარყოფით აზრს, კიდევ ერთი უსიამოვნო ფაქტი დაემატა. ჟურნალში „კავკასიის სავაჭრო და სამრეწველო მიმოხილვა“, რომელსაც მურიე თბილისში გამოსცემდა, 1887 წელს მას გამოუთქვამს გულუბრყვილო, ნაჩქარევი მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ კავკასიელების განვითარების, სწავლა-ცოდნის გზაზედ დაყენების იმედი არ უნდა ჰქონდეს მთავრობას, ისინი ეგრე მალე ვერას ისწავლიანო“. ამის თაობაზე ფართო საზოგადოებას ისევ გაზეთმა „ივერიამ“ ამცნო: „საფიქრებელი იყო, რომ ბ-ნს მურიეს ჟურნალი საფუძვლიანად შეისწავლიდა ადგილობრივს ცხოვრებას, სამართლიანად გამოიძიებდა ადგილობრივის ცხოვრების ღირსებასა და ნაკლულევენებასა, მაგრამ ფიქრი ფიქრად დარჩა და მურიემ ვერ გაამართ-

ლა ჩვენი მოლოდინი. ამ ჩვენის აზრის დასამტკიცებლად მოვიყვანთ ზოგიერთ ადგილებს. მურიეს ჟურნალი ამბობს: „კავკასიის მკვიდრი იმდენად უმეცარნი არიან, რომ ძალიან საეჭვოა, განათლება საკმაო სიჩქარით გავრცელდეს ხალხში, თუნდაც რუსეთის მმართველობამ დიდი შრომა და ცდა გასწიოს; აგრეთვე საეჭვოა, რომ წიგნებმა მეურნეობისა, ფილოქსერიისა და ადგილობრივ მრეწველობის შესახებ რაიმე სარგებლობა მოუტანოს ხალხს და ხალხმა გაიგოს ეს წიგნებში“ („ივერია“ 1888 ა). აკაკი წერეთელმა, ჩვეულებისამებრ, მწარედ გაჰკენწლა ჟიულ მურიე, რომელსაც 1888 წელს სატირული ლექსი „პატარა მურია“ მიუძღვნა (ახნაზაროვი 1938: 175-180).

მიუხედავად ამისა, ჟიულ მურიე არ განაწყენებულა და, მოგვიანებით, ჟურნალ «**Le Caucase Illustré**»-ს ფურცლებზე, ილია ჭავჭავაძეს შესანიშნავი პუბლიკაციები უძღვნა. ჟურნალში დაიბეჭდა ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფია მის ფოტოსთან ერთად, ასევე „განდეგილის“ სრული პროზაული თარგმანი. ჟურნალ «**Le Caucase Illustré**»-ში დაბეჭდილია დავით კარიჭაშვილის წერილი სათაურით „ქართველი პუბლიცისტები – თავადი ილია ჭავჭავაძე“, რომელშიც ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფიის ძირითად ფაქტებთან ერთად, მოყვანილია ილიას მიერ 1889 წლის 30 ნოემბერს საფრანგეთის საქველმოქმედო საზოგადოების სასარგებლოდ გაზეთ „დროების“ რედაქციაში გამართული ქართული წარმოდგენის შემდეგ, ვახშამზე წარმოთქმული სიტყვა. დ. კარიჭაშვილის წერილი მთავრდება მურიეს შენიშვნით: „ეს სიტყვა ყველა ბიოგრაფზე უკეთ გვიხატავს ილია ჭავჭავაძეს: ორატორს, პოეტს, ფილოსოფოსს, გულითად ადამიანს და საფრანგეთის მეგობარს“ (გოკიელი 1957: 167; ბრეგაძე 2013: 43-53).

მიუხედავად კრიტიკისა, ქართული საზოგადოება აღიარებდა, რომ ჟიულ მურიეს მოღვაწეობა ქართული კულტურისა და ხელოვნების პოპულარიზაციას ემსახურებოდა. გაზეთი „ივერია“ ჟიულ მურიეს მოიხსენიებდა, როგორც „უნიჭიერეს რედაქტორს უმშვენიერესი „კავკასიის სავაჭრო და სამრეწვე-

ლო მიმოხილვისა“ („ივერია“ 1888 გ). მოგვიანებით, მის მოღვაწეობას გაზეთი „ივერია“ ერთგვარად აჯამებს: „იმისგან შეკრებილი მასალა კაცს გააკვირვებს იმდენია და მასთანვე საუცხოვო. უმთავრესად საქართველოს და სომხეთის საისტორიო და საარქეოლოგიო ნაშთებია. მონასტრების ზღუდეთაგან გადმოღებული მხატვრობა, თვითონ მონასტრების არხიტექტურა, ძველისა და აწინდელის ხელ-საქმობის, ოქრომჭედლობის ნიმუშები, საშინაო და სამრეწველო იარაღები, ნათხარი ნივთები, ერთის სიტყვით ყოველიფერი, რაც კი როგორმე ჰხატავს ძველსა და ახალს ცხოვრებას ერისას, ვამბობთ, ყველაფერია“ („ივერია“ 1888 დ).

ჟიულ მურიეს ცხოვრების შესახებ ინფორმაცია მეტად მწირია. მისი არც დაბადების თარიღია ჩვენთვის ცნობილი, და არც გარდაცვალების. მისი ბოლო წერილი ი. მეუნარგიასადმი გამოგზავნილია 1912 წლის 10 ივლისს ბრიუსელიდან (ქირია 1988: 291-292). ამის შემდეგ მის შესახებ არაფერია ცნობილი.

ჟიულ მურიემ საქართველოს თითქმის ყველა მხარე შემოიარა. მას განსაკუთრებით აინტერესებდა 1878 წელს საქართველოსთან შემოერთებული ძველი ქართული ისტორიული მხარეები. მან შემოიარა და აღწერა ჭოროხის ხეობა. ამ მოგზაურობის დროს შეკრებილი ცნობები და დაკვირვებები დაედო საფუძვლად მის ნარკვევს „ბათუმი და ჭოროხის აუზი“, რომელიც 1886 წელს დაიბეჭდა პარიზში „გეოგრაფიულ მიმოხილველში“, ხოლო მომდევნო წელს ცალკე ნიგნადაც დაიბეჭდა. ნარკვევი ბევრ საინტერესო ინფორმაციას იძლევა ბათუმისა და ჭოროხის აუზის ისტორიული ქართული პროვინციების შესახებ, და რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ავტორი მასში აღწერილი ამბების (XIX ს. 80-იანი წლები) მომსწრე და თვითმხილველია. ნარკვევში წარმოდგენილია ბათუმის ოლქის წარსული, ფიზიკურ-გეოგრაფიული და ეკონომიკური დახასიათება, მდინარეთა სისტემა, გზები, ქალაქი ბათუმი, ამ მხარის ეთნოგრაფია, სიძველეები, მათ შორის ტბეთის, ბერთას, ფორთას, ანჩის და სხვა ტაძრები. ნარკვევი ფრანგულიდან ქართულად

თარგმნა იზა ლორთქიფანიძემ და გამოვიდა იური სიხარულიძის რედაქციითა და შესავალი წერილით: „ყ. მურიე და მისი „ბათუმი და ჭოროხის აუზი“ (მურიე 1962).

ჟიულ მურიეს ნაშრომებიდან შინაარსობრივად ყველაზე მდიდარია და საინტერესო მასალას იძლევა მისი წიგნი „La Mingrelie“ („სამეგრელო“). იგი 15 თავისაგან შედგება და მასში თანმიმდევრულადაა განხილული ამ მხარის ისტორია, გეოგრაფია, გეოლოგია და მინერალოგია, ფლორა და ფაუნა, ეთნოგრაფია, ენა და ფოლკლორი, განათლება, მუსიკა, მმართველობა, სასამართლო, სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა, ვაჭრობა, არქეოლოგია, რელიგია, ეკლესიები და მონასტრები.

შესავალში ავტორი თავის მიზანს გადმოსცემს: მას სურდა წიგნს დაეინტერესებინა მკითხველი და აღეძრა ამ მშვენიერი კუთხის – სამეგრელოს ნახვის სურვილი, რომელიც მისი აზრით, ნაკლებად არის ცნობილი, მაგრამ დედამიწის ერთ-ერთი საინტერესო კუთხეა. იგი დიდი მადლიერებით იხსენიებს სამეგრელოს მთავრის ოჯახს, მისდამი გამოჩენილი გულთბილი დამოკიდებულებისათვის, ასევე – იონა მეუნარგიას, რომელიც წიგნზე მუშაობისას მას ძალიან დახმარებია.

პირველ თავში, „ისტორია“, საქართველოს ისტორიის ფონზე, მოთხრობილია სამეგრელოს ისტორია უძველესი დროიდან სამთავროს გაუქმებამდე. ჟიულ მურიე კარგად იცნობს ანტიკური ხანის ავტორებისა და შუა საუკუნეების სომეხი ისტორიკოსების ცნობებს, ფართოდ სარგებლობს „ქართლის ცხოვრებით“, რომელსაც ის „საქართველოს მატთანეს“ უწოდებს; ჟან შარდენის, არქანჯელო ლამბერტის, ჟოზე მარია ძამპის, რუსი მოხელის კორნელი ბოროზდინის ჩანაწერებით; მარი ბროსეს, ალექსანდრე ცაგარელის, სულხან ბარათაშვილის, თათარხან დადეშქელიანის, რუსი კავკასიოლოგის პეტრე უსლარის, ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს, ჟან ჟაკ ელიზე რეკლიუს ნაშრომებით და სხვ.

ქართველებს მურიე მცირერიცხოვან და მებრძოლ ხალხს უწოდებს, საქართველოს მატთანეს კი, მისი აზრით, უდიდესი

მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ქართველებისათვის, არამედ სომხეთის, სპარსეთისა და თურქეთის ისტორიისთვისაც. იგი „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებს, სავსებით სამართლიანად, ნდობით ეკიდება. შესაძლოა, მან იცოდა კიდევაც ცნობილი ფრანგი ორიენტალისტის ანტუან ჟან დე სენ-მარტენის (1791-1832 წწ.) აზრი „ქართლის ცხოვრებაზე“. ჯერ კიდევ 1819 წელს სენ-მარტენი აღნიშნავდა, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობები ქართველ ტომთა უძველესი ისტორიისათვის სავსებით სანდოა; უფრო მეტიც, ქართულ მატიანეთა ცნობები სანდოა არა მხოლოდ კავკასიის ტომთა ისტორიის შესახებ, არამედ წინა აზიის ისტორიისთვისაც (**Saint-Martin 1819: 190**). ყოველ მურიე სამეგრელოს ისტორიის თხრობას კოლხეთით იწყებს. საინტერესოაა გადმოცემული ისეთი საკითხები, როგორიცაა: არგონავტიკები და ძველი კოლხიდა, ალექსანდრე მაკედონელი და ქართული სამყარო, რომაელები და საქართველო, „აფხაზთა“ სამეფო, ერთიანი საქართველოს სამეფო, სამეგრელო XV-XVIII საუკუნეებში, რუსეთის მფლობელობა სამეგრელოში. სამეგრელოს ისტორია ასეთი სისრულით მანამდე არც ყოფილა გადმოცემული.

წიგნში ვრცელი ადგილი ეთმობა სამეგრელოს გეოგრაფიას – გეოგრაფიული საზღვრები, ოროგრაფია (მთები, მაღლობები, ქედები), ჰიდროგრაფიული ქსელი, ნიადაგები და სხვ.

მურიეს საშუალება ჰქონდა, კარგად შეესწავლა ეს მხარე, ამიტომ ძალიან საინტერესოა მისი თხრობა სამეგრელოს შეუსწავლელ ბუნებრივ რესურსებზე, ფლორასა და ფაუნაზე, ხალხის ყოფა-ცხოვრებაზე, ზნე-ჩვეულებებზე, ტრადიციებზე და სხვ. ლიტერატურის თავში შეტანილია 11 ზღაპარი. წიგნში შეტანილი ზღაპრების ერთი ნაწილი მან ადრევე თარგმნა და გამოაქვეყნა პარიზში. აქვეა შესული მის მიერ სამეგრელოში ჩანერილი სიმღერები და ხალხური პოეზიის ნიმუშები, ანდაზები და გამოცანები.

წიგნში შესულია 23 ანდაზა და 11 გამოცანა. ლ. ბრეგაძის შეფასებით, ისინი კარგად არის ფრანგულად თარგმნილი. მოგვიანებით, მურიემ მეგრული გამოცანები და ანდაზები ყურნალ

„ლე კოკაზ ილუსტრეს“ ფურცლებზე გამოაქვეყნა (ბრეგაძე, 2013: 112, 127-137).

ერთ-ერთ თავში, „ჰიგიენა“, იგი ყურადღებას ამახვილებს სამეგრელოს ჭაობებსა და ციებ-ცხელებაზე, აქ გავრცელებულ დაავადებებსა და მათ მკურნალობაზე. მურიეს ცნობით, ინფექციური დაავადებები მუსრს ავლებდა სამეგრელოს მოსახლეობას. აცრას იშვიათად აკეთებდნენ. აუცილებელი საჭიროების დროს მთავრობა სხვადასხვა მაზრებში სპეციალურად აგზავნიდა რუს ექიმებს. მალარიით დაავადებულები სვამდნენ ქინაქინას, უმეტესად კი ნიფლის, მუხის და ტირიფის ქერქის ნაყენს. რადგან სამეგრელოში ექიმი იშვიათობა იყო, აქაური მცხოვრებლები მკურნალობის შინაურ საშუალებებს მიმართავდნენ. ქართველი პარაზიტოლოგის, პროფესორ ირაკლი თოფურიას აზრით, „ჟ. მურიეს მიერ განხილული საკითხი ფრიად საყურადღებოა. აშკარაა, რომ მისი შეხედულებები და მოსაზრებები გამომდინარეობენ ადგილობრივი მასალებიდან და ლიტერატურული წყაროებიდან. მის მიერ მოტანილი მასალა აშკარა დამადასტურებელია იმისა, რომ სამედიცინო მეცნიერება ზოგადად და სწავლება მალარიის შესახებ იმ დროისათვის საქართველოში სათანადო სიმაღლეზე იმყოფებოდა. ჟ. მურიეს დამსახურებაა, რომ მოკლედ და მეტად სხარტად გადმოგვცა სულ რამდენიმე გვერდზე მალარიის სწავლებასთან დაკავშირებული ყველა საკვანძო საკითხი, მით უმეტეს, რომ მას სპეციალური სამედიცინო განათლება არა აქვს“ (თოფურია 1964: 299).

ამავე თავში ეხება იგი მეგრულ ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებს, რომელსაც „ცრუმორწმუნეობანის“ სახელით მოიხსენიებს. მას მხედველობის არედან არ გამოორჩა ასევე კვება და სამზარეულო. მურიემ წიგნში მეგრული ხალხური რწმენა-წარმოდგენების ნიმუშებიც გამოაქვეყნა. ეს იყო ქართული ხალხური რწმენა-წარმოდგენების პირველი პუბლიკაცია (ბრეგაძე, 2013: 113). მოგვიანებით, მან მეგრული ხალხური რწმენა-წარმოდგენები ჟურნალ „ლე კოკაზ ილუსტრეს“ ფურცლებზე გამოაქვეყნა, მაგრამ უკვე „ხალხური გამონათქვამების“ სახელ-

წოდებით. ნიგნში რწმენა-წარმოდგენები ოცდაერთი ერთეულია. მათი დიდი ნაწილი დღესაც არის შემორჩენილი, მაგრამ არის ისეთებიც, რომლებიც უკვე აღარ გვხვდება. ამდენად, მურიეს ნიგნი ამ თვალსაზრისითაც საინტერესოა (ბრეგაძე 2013: 109, 112-126).

თავში „ეთნოგრაფია“, მურიე ეხება მეგრელების ტიპს, ხასიათს, ჩაცმულობას, ზნე-ჩვეულებებს: სტუმართმოყვარეობა, ქორწინება, ბავშვის დაბადება და ნათლობა, ქალის მოტაცება, წყევლა, დაკრძალვა, ქურდობა და სხვ. რომელიმე ზნე-ჩვეულების აღწერისას, იგი იქვე მიუთითებს იმ ეკონომიკურ და ისტორიულ პირობებზე, რომელთანაც დაკავშირებულია ამა თუ იმ ჩვეულების დამკვიდრება, რაც სრულიად ახლებური მიდგომაა საკითხისადმი და მანამდე არცერთ ავტორთან არ გვხვდება. მისი ცნობით, „მეგრელები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, საკმაოდ უზადო და გასაოცრად ლამაზები არიან. მამაკაცებს წვრილი წელით, ამოლტილი, პროპორციული აღნაგობით, ღონიერი, თანდაყოლილი სიკობტავით, რომელი კლასისაც არ უნდა იყვნენ ისინი, მაღალი ფენის ადამიანების მიხრა-მოხრა აქვთ. ... მეგრელი ქალები ამართლებენ თავიანთ რეპუტაციას – შავგრემანი თუ ქერა, თითქმის ყველა ლამაზია. აბრეშუმით რბილი, ხშირი, შუაზე გაყოფილი თმა გრძელ ნაწნავებად ეცემათ მხრებზე. მკაცრი და სწორი შუბლი აქვთ; ოდნავ მორკალული წარბების ქვეშ მრგვალი თვალები უბრწყინავთ; ხშირი და გრძელი წამწამები ლოყებზე ჩრდილად ეფინებათ. მათ არნივისებური ცხვირი და პატარა კობტა ყურები აქვთ“.

თავში „სოფლის მეურნეობა“, აღწერილია სამეგრელოში გავრცელებული სასოფლო-სამეურნეო კულტურები: სიმინდი, ღომი, ხორბალი, თამბაქო, სელი, კანაფი, ბამბა და სხვ. მეტად საინტერესოა მასალა, რომელიც აბრეშუმის მრეწველობის დანერგვას ეხება და ის როლი, რომელიც ამ საქმეში სამეგრელოს უკანასკნელმა მთავარმა დავით დადიანმა და დედოფალმა ეკატერინე ჭავჭავაძემ შეასრულეს. მურიეს ცნობით, სამეგრელოდან საზღვარგარეთ გაჰქონდათ აბრეშუმი, სელი, დაფნის ფოთოლი,

კაკალი, ხე-ტყე, ცვილი, სიმინდი, ბზა. სიმინდი შავი ზღვით გაჰქონდათ კონსტანტინოპოლში, რუსეთსა და საფრანგეთში, ბზა – მანჩესტერსა და მარსელში; ზუგდიდსა და ორპირში ამოხვეული აბრეშუმი დიდი მონონებით სარგებლობდა საფრანგეთში. ზუგდიდში აბრეშუმის ქარხანა 1848 წელს გახსნა დავით დადიანის მიერ საფრანგეთიდან სპეციალურად მოწვეულმა გრაფმა ჟანტი დე როზმორდიუკმა (ხორავა, 2001: 72). მურიეს ცნობით, გრაფის მიერ ჩამოყვანილმა ორმა ფრანგმა ქალმა მარიმ და სუზეტამ ასწავლეს მეგრელ ქალებს აბრეშუმის ამოხვევა.

წიგნში საგანგებო თავი ეთმობა ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ძეგლებს. იგი აღწერს სენაკის, ეკის, თეკლათის, სუჯუნის, ტყვირის, სერგიეთის, მარტვილის, ნახარებუს, ნაჩხურის, გორდის, ხობის, ცაიშის, წალენჯიხის, კორცხელის და სხვა ეკლესიებს, დიდ ადგილი ეთმობა ქრისტიანული სინამდევების აღწერას. ძალიან საინტერესოა მურიეს ცნობა ვლადიკავის ღვთისმშობლის ხატისა და ღვთისმშობლის სარტყელის შესახებ. ვლადიკავის ღვთისმშობლის ხატი და ღვთისმშობლის სარტყელი მას გორდში, დადიანების საზაფხულო რეზიდენციაში, 1873 წელს აგებულ წმ. გიორგის ეკლესიაში უნახავს. მისი გადმოცემით, ეკატერინე დადიანის დაკვეთით დამზადებულ სანაწილეში ჩასვენებული ვლადიკავის ხატი ხელოვნების იშვიათ ნიმუშს წარმოადგენდა. ერთი მეტრის სიმაღლის ეს სამკარედი 300 პატიოსანი თვლით არის შემკული, – წერს ჟიულ მურიე, – ღვთისმშობლის თავს გარს შემოვლებული აქვს დახვეწილი ტექნიკით შესრულებული ოქროს შარავანდი, რომლის სხივები დაფარული ყოფილა 329 წვრილი მარგალიტით და 82 მსხვილი ალმასით, ქვემოთ სიგრძეში ჩასმულია ოქროს დაფა, დამშვენებული 79 ლალით, 20 საფირონით, 9 ალმასით და 93 ზურმუხვით, რომელთა ქვეშ მოჩანს რელიეფია, რომელიც უნდა იყოს, როგორც ამბობენ, ღვთისმშობლის სარტყელი და რომელიც დევს წვრილი მარგალიტებით შემკული ოთხი გლუვი ფურცლისაგან შემდგარ სანაწილეზე. ვარდულები, რომელიც შემკულია დამუშავებული ლალით, ოპალით, ამეთვისტოთი, ჯვრებით, პატ-

არა ამობურცული მედალიონებით, არართული კომპოზიციური ნაკვეთობითაა შესრულებული. ეს ვარდულები რელიგიურ სცენებს გამოხატავს. ბერძნული მონეტები, ნაირგვარი სტილის სამკაულები, უზარმაზარი მარგალიტები, სხვადასხვა ფერის ძვირფასი თვლები, ამდიდრებენ ამ ხატს.

ამდენად, ყიულ მურიეს „სამეგრელო“, რომელიც ამ სახის პირველი და ჯერაც ერთადერთი თხზულებაა უცხო ენაზე, საქართველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი წყაროა. „სამეგრელო“ ქართულად პირველად ისტორიკოსმა ვლადიმერ ანთელავამ (1901-1967 წწ.) თარგმნა. მას წამძღვარებული აქვს ვლადიმერ ანთელავას ნარკვევი ყიულ მურიეს მოღვაწეობის შესახებ. თუმცა, არც თარგმანი და არც ნარკვევი დიდი ხნის განმავლობაში არ გამოქვეყნებულა. 1962 წელს დაიბეჭდა ფრანგულიდან ქართულად თარგმნილი ყიულ მურიეს ნარკვევი „ბათუმი და ჭოროხის აუზი“, რომელსაც წამძღვარებული ჰქონდა ისტორიკოს იური სიხარულიძის შესავალი წერილი: „ყ. მურიე და მისი „ბათუმი და ჭოროხის აუზი“. ყიულ მურიეს ცხოვრებასა და მოღვაწეობას საქართველოში ერთი საგაზეთო წერილი უძღვნა სერგო თურნავამ (თურნავა 1975). მოგვიანებით, მკვლევარმა ნანა ლეონიძემ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში მოკლედ მიმოიხილა ყიულ მურიეს მოღვაწეობა საქართველოში და მისი წიგნი „სამეგრელო“ (ლეონიძე 1989). ყიულ მურიეს საგამომცემლო და ჟურნალისტური მოღვაწეობა საგანგებოდ შეისწავლა ლევან ბრეგაძემ (ბრეგაძე 2013). ვლ. ანთელავას მიერ ფრანგულიდან თარგმნილი ყიულ მურიეს „სამეგრელო“ შეასწორა და გამოცემული ადგილები თარგმნა ანა ჭეიშვილმა. ეს წიგნი ამ რამდენიმე ხნის წინ გამომცემლობა „არტანუჯმა“ გამოსცა. წიგნს დაერთო ვლადიმერ ანთელავასა და ანა ჭეიშვილს ნარკვევები ყიულ მურიეს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ (მურიე, 2018).

ყიულ მურიეს „სამეგრელოს“ გამოცემით უაღრესად დიდი საქმე გაკეთდა ქართული ისტორიოგრაფიის წყაროთმცოდნეობითი ბაზის გამდიდრების თვალსაზრისით; ამასთანავე,

ნიგნი ხელმისაწვდომი გახდა ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის, რომელიც მასში ბევრ საინტერესოს ნახავს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

ახნაზაროვი 1938 – ახნაზაროვი ა., აკაკის ერთი ლექსის ამბავი, ჟურნ. „მნათობი“, 1938, №5.

ბრეგაძე, 2013 – ბრეგაძე ლ., მოგზაურობა „ლე კოკაზ ილიუსტრეს“ ფურცლებზე, თბ., 2013.

გოკიელი 1957 – გოკიელი ფ., ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებთა თარგმანი უცხოურ ენებზე, ჟურნ. „მნათობი“, 1957, №12.

ვეროპელი 2019 – ვეროპელი მოგზაურები კავკასიაში (1830-1900 წლები), თბ., 2019.

ზუტნერი 1999 – ზუტნერი ბერტა ფონ, ქართველებთან და საქართველოში. ნიგნი შეადგინა, მოგონებების ფრაგმენტები თარგმნა და შესავალი დაურთო ნოდარ კაკაბაძემ, თბ., 1999.

თოფურია 1964 – თოფურია ი. ყიულ მურიე და მისი შეხედულებები მალარიით ავადობის შესახებ საქართველოში, – ს. ვირსალაძის სახელობის სამედიცინო პარაზიტოლოგიისა და ტროპიკული მედიცინის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომათა კრებული, ტ. V, თბ., 1964.

თურნავა 1975 – თურნავა ს. ჟან მურიე და ქართული კულტურა, გაზ. „ნიგნის სამყარო“, №17, 1975, 10 სექტემბერი.

ლეონიძე 1989 – ლეონიძე ნ., მურიე და საქართველო, ჟურნ. „დროშა“, 1989, №2.

მოსია 2018 – მოსია ტ., ნარკვევები რუსთველოლოგიის ისტორიიდან, თბ., 2018.

მურიე 1962 – მურიე ჟ., ბათუმი და ჭოროხის აუზი, ფრანგულიდან თარგმნა იზა ლორთქიფანიძემ, ბათუმი, 1962.

მურიე 2018 – მურიე ჟ. სამეგრელო (ძველი კოლხეთი), ფრანგულიდან თარგმნა ვლადიმერ ანთელავამ. ორიგინალს შეადარა, შეასწორა და გამოტოვებული ადგილები თარგმნა ანა ჭეიშვილმა. შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ბეჟან ხორავამ, თბ., 2018.

ქირია 1988 – ქირია ც., ყიულ მურიეს ერთი წერილის შესახებ, კრებ. „ეგრისი“, თბ., 1988,

შამილაძე, 2001 – **შამილაძე ვ.** ქართველ და უცხოელ მოგზაურ-მკვლევართა ეთნოლოგიური ცნობები კავკასიის ხალხების შესახებ, თბ., 2001;

ხორავა, 2001 – **ხორავა ბ.** დადიანთა სამთავრო სახლის ახალი დინასტია, თბ., 2001.

„დროება“1880 – გაზ. „დროება“, №68, 1880 წ. 28 მარტი.

„დროება“1882 ა – გაზ. „დროება“, №105, 1882 წ. 25 მაისი.

„დროება“1882 ბ – გაზ. „დროება“, №159, 1882 წ. 24 ივლისი.

„დროება“1883 ა – გაზ. „დროება“, NN№76, 1883 წ. 13 აპრილი.

„დროება“1883 ბ – გაზ. „დროება“, №193, 1883 წ. 30 სექტემბერი.

„დროება“1883 გ – გაზ. „დროება“, №266, 1883 წ. 31 დეკემბერი.

„დროება“1884 ა – გაზ. „დროება“, №91, 1884 წ. 27 აპრილი.

„დროება“1884 ბ – გაზ. „დროება“, №207, 1884 წ. 25 სექტემბერი.

„დროება“1884 გ – გაზ. „დროება“, №215, 1884 წ. 6 ოქტომბერი.

„ივერია“ 1886 ა – გაზ. „ივერია“, №114, 1886 წ. 29 მაისი.

„ივერია“ 1886 ბ – გაზ. „ივერია“, №137, 1886 წ. 27 ივნისი.

„ივერია“ 1886 გ – გაზ. „ივერია“, №178, 1886 წ. 17 აგვისტო.

„ივერია“ 1888 ა – გაზ. „ივერია“, №6, 1888 წ. 10 იანვარი.

„ივერია“ 1888 ბ – გაზ. „ივერია“, №8, 1888 წ. 13 იანვარი.

„ივერია“ 1888 გ – გაზ. „ივერია“, №21, 1888 წ. 29 იანვარი.

„ივერია“ 1888 დ – გაზ. „ივერია“, №158, 1888 წ. 29 ივლისი.

„შრომა“1882 ა – გაზ. „შრომა“, №20, 1882 წ. 26 მაისი.

„შრომა“1882 ა – გაზ. „შრომა“, №27, 1882 წ. 14 ივლისი.

„თეატრი“, 1886 – ჟურნ. „თეატრი“, 1886, №31.

Mourier 1886 _ Chota Roustaveli, poete georgien du XII siecle, sa vie et son oeuvre, par J. Mourier, Tiflis, 1886.

Saint-Martin 1819 _ **Saint-Martin J.** Memoires historiques sur L Armenie, T. Second, Paris, 1819.

Словарь 1890, – Словарь Кавказских деятелей, Тифлис, 1890.

Цагарели 1880 _ Мингрельские этюды, первый выпуск. Мингрельские тексты с переводом и объяснениями, собранные и изданные Ал. Цагарели, СПб., 1880.

Bezhan Khorava

Jules Mourier and his “Samegrelo” (“La Mingr lie”)

In the 19th century, the interest towards the Caucasus and Georgia increased in Europe. The authorities and the Scientific Academy of Russia assisted Russian and foreign researchers in the study of the Caucasus and Georgia from historical, archaeological, ethnographic, linguistic, geographic, mineralogical, botanical and other points of view. For this purpose, numerous expeditions were organized with the participation of representatives of various branches of science.

Among those foreigners who visited Georgia in the 19th century, studied its past and introduced Europe to Georgia and the Georgian people through their works, the French philologist and journalist Jules Mourier also made an important contribution.

Of the works of Jules Mourier, the book “La Mingr lie”, consisting of 15 chapters, is of great importance. The book consistently narrates the history of this region since the ancient times to the establishment of Russian rule here, describes the landscape of Samegrelo - its orography, hydrography, climate, soils, flora and fauna. It also includes songs and samples of folk poetry, proverbs and riddles recorded by him in Samegrelo. He draws attention to the swamps and fever in Samegrelo, the diseases prevalent there and how they are treated. The daily life of people, their customs and habits, beliefs, traditions, diet and cuisine, the type of Mingrelians, their character, clothes did not escape his notice as well. The book also describes agricultural crops common in Samegrelo. A separate chapter is devoted to monuments of Christian architecture and Christian shrines.

Thus, Jules Mourier’s “Samegrelo”, which is the first and still the only work of its kind in a foreign language, is the most important source of the history of Georgia.